

Ahol a nőkért harcoltak: A feminista sajtó az Osztrák–Magyar Monarchiában

Czeferner Dóra: *Kultúrmisszió vagy propaganda? Feminista lapok és olvasóik Bécsben és Budapesten.* Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021. 286.

A hazai nőtörténeti szakirodalom korábbi megállapítása szerint a magyar feminista nőmozgalom a számára követendő példákat – mind célkitűzései, mind a sajtórepresentáció szintjén – a nyugati, angolszász országokból vette át. Ezt az állítást árnyalta Czeferner Dóra 2021-ben megjelent monográfiájában, amely egyúttal, komplexebb képet is nyújt e fontos problémaköréről. Legújabb kutatásai szerint, habár a fent említett területek jelentős hatást gyakoroltak, mégis sokkal erősebben befolyásolta a hazai fejleményeket a német nőmozgalom.

Az itt ismertetett kötet a szerző több mint 10 éves kutatásának eredménye, melynek alapját – számos már korábban megjelent tanulmány mellett – a 2020-ban a Pécsi Tudományegyetemen megvédett doktori disszertációja egy részének bővített, továbbfejlesztett változata adja.¹ Czeferner munkájának középpontjában az Osztrák–Magyar Monarchia három legmeghatározóbb polgári-liberális, feminista egyesülete sajtótevékenységének bemutatása áll az 1907–1918 közötti időszakban. Kutatásának újdonságát elsősorban az a méltánylandó tény adja, hogy nem zárkózik Magyarország határai közé, hanem egy komparatív, transznacionális vizsgáldást végez el, amire a korábbiakban még senki nem vállalkozott.

A monográfia egyszerre három funkciót tölt be. A szerző elsőként egy rövid, vázlatos szervezettörténeti áttekintéssel szolgál, majd bepillantást nyújt az egyesületek által kiadott sajtóorgánumok működésébe, műfajaiiba. Végül mindezeket az egyes lapok tartalomelemzésével zárja.

Az első nagyobb egységben megismerhetjük a három nőegyesület – az Allgemeiner Österreichischer Frauenverein (AÖF, 1893–1922), a Nőtisztviselők Országos Egyesülete (NOE, 1896–1919) és a Feministák Egyesülete (FE, 1904–1949) – alapításának körülményeit, célkitűzéseit, működését, nemzetközi kapcsolatrendszeit és legfontosabb elért eredményeit.

A két magyar nőszervezet működése szorosan egybefonódott, noha találhatunk különbségeket köztük, és ugyanez érvényes az osztrák szervezet és a hazai egyesületek viszonylatában is. Míg az AÖF és az FE megalakulása egy eltervezett munka

¹ CZEFERNER, 2014; CZEFERNER, 2019; CZEFERNER, 2020.

kereteibe illeszkedett, addig a NOE spontán alakult meg. Mindhárom szervezet sajtóorgánuma maga mögött tudhatott karakteres, meghatározó személyeket: osztrák részről megemlítendő Auguste Fickert és Leopoldine Kulka, míg a magyar szervezeteknél Glücklich Vilma és Schwimmer Rózsa működése volt jelentős. Az AÖF és az FE elsődleges feladatának tekintette a nők gazdasági függetlenségének elérését, ami együtt járt a megfelelő oktatás biztosításával, a NOE pedig elsősorban a tisztviselők érdekeire koncentrált. Az osztrák nőszervezet tagjainak száma pár száz fő körül mozgott, ezzel szemben a magyar oldalon a létszám több ezer személyt tett ki. Fickert a vezetőségben és a lapnál is arra törekedett, hogy amennyiben lehetséges, kizárja a zsidó származású személyek beáramlását – ez azonban sikertelennek bizonyult. Hazánkban a zsidók jelentős számban voltak jelen az említett színtereken. Miközben az osztrákok kevésbé jeleskedtek a nemzetközi kapcsolatok kiépítésében, és még kisebb mértékben a vidéki összeköttetés kialakításában, addig a magyar nőszövetségek számos vidéki fiókszervezettel rendelkeztek, továbbá a külföldi egyesületekbe – elsősorban Schwimmer tevékenységének köszönhetően – is erőteljesebben épültek be.² Az első világháború előestéjén a NOE és az FE a legtöbb tekintetben felzárkózott a hasonló arculatú nyugati szervezetek mögé, sőt bizonyos nézőpontból „legyőzték” osztrák társukat.

A kötet következő nagyobb egységében megismerhetjük a nőegyletek által kiadott lapok alapításának körülményeit, feladatait, felépítését, valamint rövidebb kitekintést is kapunk szerzőikre és olvasóikra vonatkozóan. A NOE és az FE közös kiadásában jelent meg *A Nő és a Társadalom* (1907–1913), majd *A Nő. Feminista Folyóirat* (1914–1928). Az osztrák nőegyesület, az AÖF által publikált értesítő a *Neues Frauenleben* (1902–1918) volt. Ez utóbbi adományoknak köszönhetően és egy nagyobb hagyaték jóvoltából jött létre, amíg *A Nő és a Társadalom* főként az alapítás előtti „részjegyek” értékesítésére, a szövetségek tagjaitól beszedett pénzre és egy közösen felvett kölcsönre támaszkodott. Fenntartásuk a későbbiekben is gondot okozott, létezésük viszont elengedhetetlen volt, ugyanis ez volt az a fórum, ahol a feminista eszméket a leghatékonyabban terjeszthették. A három lap felépítését tekintve megannyi hasonlóságot mutat egymással, valamint több párhuzam is tetten érhető a külföldi – azon belül elsősorban a német – nőmozgalmi lapokkal. A folyóiratok struktúráját több tényező is befolyásolta, az egyik oldalról a kor nagy eseményei, illetve a szerkesztőség változó elképzelései. Az általában havonta megjelenő, az AÖF által kiadott folyóirat szerkesztőségét a korábban már említett Fickert, majd Kulka, Adele Gerber és Christine Touaillon irányította. *A Nő és a Társadalom* általában szintén havilapként került az olvasók kezébe, a későbbiekben kiadott *A Nő. Feminista Folyóirat* a világháborúig kéthetente, majd havonta és végül csak szakaszosan jelentkezett új hírekkel. A magyar szerkesztőség legfontosabb munkatársai többek között Glücklich, Schwimmer, Pogány Paula és Teleki Sándorné voltak.

Mindegyik lapot az anonimitás jellemezte, viszont Czeferner kutatásának köszönhetően felszínre került, hogy a *Neues Frauenleben* szerzői egyrészt az osztrák vagy nemzetközi nőmozgalomban jelentős szereppel rendelkező aktivisták,

² Jó példa erre, hogy 1913-ban Budapesten rendezték meg az IWSA (International Woman Suffrage Alliance) kongresszusát.

másrészt a Monarchia közéletében fontos pozíciókat betöltő személyiségek közül érkeztek. Külföldi írók a magyar oldalhoz képest kevésbé kerültek be az AÖF sajtóanyagába, ugyanis nem volt olyan jól kiépített kapcsolatrendszerük. Ugyan mindkét fél esetében a német szerzők voltak túlsúlyban, a magyar lapok sokszínűbb szerzőgárdát tudtak felmutatni. A magyarországi feminista lapokban elsősorban az FE-hez köthető budapesti írók, publicisták, képző- és színművészek, politikusok, közéleti személyiségek és feleségeik publikáltak. Fontos volt a férfiszerzők írásainak megjelentetése, hiszen ezzel kívánták a mozgalom társadalmi elismertségét biztosítani. Az előfizetőkkel kapcsolatban sajnos csak becslésekre lehet támaszkodni; ezek szerint a magyar lapot mintegy 5500 személy olvashatta, amíg az osztrákoknál ez a szám lényegesen kisebb, mintegy 1000 fő volt.

Az utolsó tematikai egységben a lapok tartalomelemzésére kerül sor, amely Czeferner kutatásának a legnagyobb precizitást követelő része. Ebben a blokkban összesen 6007 cikket vett górcső alá a fent felsorolt sajtóorgánumból. Mindezt azzal a céllal tette, hogy az egyes témák között megtalálja az összefüggéseket, továbbá feltárja a három folyóirat közti hasonlóságokat és különbségeket. Elsőként műfaj szerint csoportosította a közleményeket: tájékoztató (hírek, riportok, tudósítások), véleménynyilvánító (vezércikk, publicisztika, belső cikk, kommentár, glossza) és ún. kiegészítő (levelek, olvasói levelek) kategóriákba sorolta őket. Majd az írásokat különböző tartalmi egységekre osztotta fel, és a vezérelvként kijelölt elsődleges és másodlagos kulcsszavak mentén vizsgálta őket: ezek közül 17 a női munkához és 13 az oktatáshoz kapcsolódott. Tudományos eredményeit egy, a cikkekből készített adatbázisban rögzítette, amelyek egyes részeit diagramok, táblázatok formájában vizualizálta, ezzel segítve az olvasót a különféle adatok, észrevételek értelmezésében.

A tartalomelemzés legfontosabb eredményeképpen kijelenthető, hogy a szakirodalom korábbi megállapításával szemben a női munka témája – ezen belül az iparban és a mezőgazdaságban dolgozó asszonyok, valamint az értelmiségiek, elsősorban a nőtisztviselők reprezentációja – sokkal nagyobb hangsúlyt kapott, mint a nők szavazati jogának megszerzése körüli diskurzus. E kérdéskört közvetlenül követte a nők oktatásának fontossága: erre a tárgykörre nagy figyelmet fordítottak, hiszen a nők minél magasabb foglalkoztatása kéz a kézben járt a megfelelő képzettség megszerzésével. Végül számos cikk foglalkozott a nőmozgalmak aktuális híreivel, illetve a női választójog kérdésével. Csupán kis számban és óvatosan érintették hasábjaikon az olyan érzékeny témaköröket, mint a prostitúció, a nemi kérdés és a leánykereskedelem. A világháború berobbanásával emelkedni kezdett a háború, a béke és a pacifizmus kérdésköre és ezzel párhuzamosan csökkent azoknak az írásoknak a száma, amelyek a női oktatásra koncentráltak.

A szerző fontos észrevételeket tett a feminista nőmozgalom beágyazottságával kapcsolatban, amikor azt vizsgálta, hogy a különböző periodikák milyen arányban osztottak meg cikkeket saját országukról és a külföldi nők emancipációs harcáról. Mindegyik sajtóorgánusra érvényes, hogy oldalainon jelentős helyet foglaltak el a különféle nemzetek küzdelmei, főként a magyar folyóiratok esetében, ahol számos európai, észak-amerikai, sőt még dél-amerikai és ázsiai országok működéséről is olvashatunk. A „gazdaságilag prosperáló centrumországokról” szóló publikációkban mindig pozitív képet festettek az adott államok egyenlőségi harcáról,

ugyanakkor a magyar lapok a „leszakadó félperifériásnak” tekintett területeket is hasonló színben tüntették fel. Cikkeik célja a nők ösztönzésében keresendő, vagyis, hogy elősegítsék öntudatra ébredésüket és így minél többen vegyenek részt a mozgalmi szervezkedésben. Egymásról szóló írásaikban az osztrákok, amikor az itteni nőszerkezetek munkájáról közöltek cikkeket, a magyarokkal szemben olykor kritikus, helyenként csipkelődő, ironikus hangnemet ütöttek meg, azonban ez a fajta stílus fordítva nem volt jellemző, sőt jobbra kedvezően nyilatkoztak róluk.

Czeferner elemzéseiben széleskörű forrásbázisra támaszkodott, természetesen ezek közül a legfontosabbak a kötet gerincét alkotó sajtóanyagok. Ezekon túl amerikai, osztrák, német és magyar levéltárakban végzett komoly forrásfeltáró munkát. Mindezek mellett kiemelendő rendkívüli tájékozottsága a hazai és nemzetközi – főként az angol, francia és német – szakirodalmi feldolgozások terén is.

A kötet összességében jelentős eredményekkel gyarapítja a hazai és az osztrák nőtörténelmi kutatásokat. A három női egyesület bemutatása hozzájárul a szervezet-történelmi tudásunk bővítéséhez, a lapok bemutatása és tartalmi elemzése a sajtótörténet egy újabb, eddig még kevésbé kutatott részére mutat rá. Továbbá adalékul szolgálhat a kapcsolattörténelmi kutatások számára is a női egyletek és a külföldi mozgalmak, személyek közötti összeköttetések tanulmányozásával. A monográfia nagy érdeme, hogy a közzétett cikkrepertóriummal további kutatókat ösztönözhet e lapok vizsgálatára. Ez a fajta munka olyan komoly vizsgálati szempontokat nyújt számunkra, hogy a későbbi korszakokkal foglalkozó történészek is számos elemét hasznosítani tudják kutatásaik során. Motiválhatja továbbá azokat a kutatókat, akik a vizsgált nőegyesületekben kulcspozíciót betöltő személyek életútjára kíváncsiak. A kiadványt elsősorban történészeknek, ám azok figyelmébe is ajánlom, akik általánosságban érdeklődnek a feminista nőtörténelem iránt.

Tóth Nikolett

Felhasznált irodalom és rövidítések

CZEFERNER

- 2014 CZEFERNER Dóra: „Kávéházakban, klubokban, olvasóköri körökben kérjük A Nő és a Társadalom lapot”: Egy folyóirat a nők egyenjogúságáért. *Médiakutató*, 15. (2014) 2. sz. 49–61.
- 2014 CZEFERNER Dóra: Az osztrák–magyar nőmozgalom nemzeti és transznacionális jellege: (Két feminista folyóirat összehasonlító elemzése). In: *Mesterek és Tanítványok: Tanulmányok a bölcsészettudományok területéről*. Szerk.: FEDELES Tamás – BÖHM Gábor. Pécs, PTE BTK Kari Tudományos Diákköri Tanács, 2014. 154–168.
- 2019 CZEFERNER Dóra: *A magyarországi feminista mozgalom első hivatalos lapja: A Nő és a Társadalom (1907–1913)*. In: *Archívnet*, 19. (2019) 2. sz. (<https://archivnet.hu/a-magyarorszag-i-feminista-mozgalom-első-hivatalos-lapja-a-no-es-a-tarsadalom-1907-1913> – Utolsó letöltés: 2022. augusztus 30.)
- 2020 CZEFERNER Dóra: *Polgári-liberális, feminista szervezetek és sajtójuk az Osztrák–Magyar Monarchiában (1907–1918). Egyesületek, periodikák, tartalomelemzés*. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2020. Kézirat.